

A BÍRÓI MEGGYŐZŐDÉS

SZAKMAI ÖSSZEFOGLALÓ BENCZE MÁTYÁS ELŐADÁSÁRÓL

Győr, SZE-DF ÁJK, Jogelméleti Tudományos Diákköri Konferencia, 2016. november 15.

A 2016/2017. tanév őszi szemeszterében Prof. Dr. Bencze Mátyás, a Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Karának egyetemi tanára, a Magyar Tudományos Akadémia tudományos munkatársa látogatott el karunkra a Jogelméleti Tanszék Tudományos Diákköri Konferenciájának keretében. Az előadás tárgyának különlegességét az a tényező szolgáltatja, hogy Bencze Mátyás korábban büntetőbíróként szerzett gyakorlati tapasztalatot, s már ekkor foglalkoztatta a bírói meggyőződés kialakulása és miebenléte. Később kutatóként volt alkalma foglalkozni a kérdéssel.

Az eljárási kódexek – s így a büntetőeljárásról szóló törvény is – a bíróban kialakult bizonyossághoz kötik a tényállás-megállapítást. A Be. ebben a kérdésben a következőképpen fogalmaz: nem lehet a vádlott terhére értékelni a kétséget kizáróan nem bizonyított tényt. A probléma megértésének a kulcsa és kiindulópontja tehát a *bizonyosság* mint terminus technicus jelentésének fogalmi tisztázása.

Az „erkölcsi bizonyosság”, „erkölcsi meggyőződés” kifejezés a XVI-XVII. századi hitviták nyomán, a szent szövegek értelmezése során alakult ki. A fogalom így a teológia területéről került át a jogba, maga a büntetőjog pedig kb. a XIX. századtól használja a *bizonyosság*-terminust. Kérdésként merül fel, hogy a vádlott ártatlanságával vagy bűnösségével kapcsolatos bírói meggyőződés, vagyis a bizonyosság kellő szintje egészen pontosan milyen kategóriát takar a büntetőjogban? Hasonlít-e ez a mérce a természettudományos bizonyossághoz, esetleg a szubjektív meggyőződéshez? A válasz korántsem egyszerű, de az kijelenthető, hogy az *aurea mediocritas* valahol a két határ között helyezkedik el.

Az előadó álláspontja az, hogy tulajdonképpen „*ésszerű kétséget kizáró bizonyosságnak*” kell kialakulnia az eljáró bíróban ahhoz, hogy ítéletet hozhasson egy adott ügyben, ha pedig ez a feltétel adott, akkor az eljáró bíró már „nyugodtan alhat”. (Érdekesség, hogy a magyar jogban az ésszerű jelző nem szerepel az eljárási törvényben; e szó közbeiktatása nélkül ugyanakkor meglehetősen maximális mércének tűnhet az, amit a jogalkotó elvár a bíraktól. Hozzá kell tenni, hogy mindezek ellenére a jogalkalmazók tisztában vannak a bizonyosság elvárt szintjének mértékével.)

Az ítéleti bizonyosság kialakulása rendkívül komplex folyamat, melynek sikerét különféle tényezők befolyásolják, s gyakran torzítják is. A negatív hatással járó jelenségek közül kiemelkednek a neuropszichológiai tényezők, kiváltképp az ún. *kognitív torzítás* jelensége. Ez egy olyan speciális állapot, amikor nem tudatosan, de hatnak az emberre bizonyos tényezők, ami azzal a következménnyel jár, hogy elterelik az egyént a helyes döntés újáról – ez pedig nemcsak az átlagemberrel fordulhat elő, hanem a bírókkal is. A kognitív torzítás egyik eklátáns példája a *nem-reflektált ítéletalkotás*, amikor is első benyomás alapján történik a döntés-

hozatal. E probléma jelentőségét és a helyes döntés kialakulását akadályozó jellegét az eladó három szemléletes matematikai példa segítségével magyarázta el a hallgatóságnak.

Nem szükséges nyomós érvekkel alátámasztani azt az állítást (mert enélkül is könnyen belátható), hogy a *bizonyosság* kialakulását olyan tényezők is befolyásolni képesek, mint a szakmai tudás és tapasztalat, vagy a történekekkel kapcsolatos általános elvárás. Ezek mellett említhető az ügyészi vádirat jelentősége, hiszen az voltaképpen egyfajta gondolkodási irányt jelöl ki, ami mentén elindítja az eljáró bírót a döntéshez vezető rögzös utak egyikén. A vádirat azért is releváns elem a kontinentális jogban, mert a bíró az első tárgyaláson e dokumentumnak köszönhetően már voltaképpen „ismeri” az ügyet. Az ügrről való előzetes tudás problémája érdekes színezettel jelentkezik az angolszász jogban, ahol a bíró gyakorlatilag nem tud semmit az ügrről, azt teljes egészében a tárgyalás során ismeri meg úgy, ahogyan a vád és a védelem bemutatják. Ezen esetben így a torzítás mértéke csökken, ami nem jelenti azt, hogy a kontinentális jogban a különbségek ellenére ne lenne torzítást csökkentő erő – ott tulajdonképpen a bíró előzetes tudása tekinthető ilyen faktornak.

Az előadás további torzító hatásként értékelte az *irreleváns információk* voltát, melynek tapasztalása ismét eltérően jelentkezik az egyes jogcsaládokban. Nehézséget okoz e hatás kikiktatása az angolszász jogban, főként a kizárt bizonyítékok kapcsán; egy olyan rendszerben ugyanis, ahol hangsúlyos a szerepe az esküdtszéknek, igen komplikált rábírní a laikusokat az efféle bizonyítékok figyelmen kívül hagyására. Az irreleváns információkkal szemben mintegy kontrárius jelenséggként lép fel az *alapgyakoriság elhanyagolása* nevű probléma; ezen esetben arról van szó, hogy bizonyos esemény valószínűségének kalkulálásakor figyelmen kívül marad, hogy az adott esemény egyébként milyen gyakran következnek be – ami hiba. Végül értelmezést igényel még egy további elem, az *elköteleződési hatás*, melynek érvényesülése áttételesen szerepet kaphat a bírói gyakorlatban. A fogalom megértését elősegítendő, íme egy életszerű példa az előadásból, amely kiválóan leírja a problematikát: a büntetőeljárás mai rendszere rendelkezik egy ún. felelősségtorzító jellemvonással, ami annyit tesz, hogy a nyomozati szak során azt a cselekvésszálat folytatják, amelybe már több időt, energiát és komolyabb pénzüsszeget fektettek.

Az előadás nagy sikerét jelezte, hogy az előadásra ellátogató bírák is megosztották a hallgatósággal tapasztalataikat és véleményüket, s a hallgatók számos kérdést intéztek az előadóhoz. Így újabb szempontok is felvetődtek és az ítékezés további jellemzői is világossá váltak. Ilyen például a jegyzőkönyvezés torzító hatása és a „nyelvi átfordítás” fontosságának kiemelt szerepe mint a *fair* tárgyalás egyik alappillére, a szubjektívitás tükröződése és kiküszöbölése, valamint az életszerűtlenség jelensége (amikor a vallomás egésze vagy valamely része teljesen életszerűtlen).

A hozzászólások és a kérdések nyomán nagy hangsúlyt kapott az a dilemma, mellyel minden gyakorló bíró találkozik: mi a teendő, ha az eljáró bíró nem talál érvet döntése megfelelő alátámasztására, mivel a bizonyítékok látszólag teljesen ellentmondanak józan meggyőződésének (biztosan elkövette a terhelt a cselekményt, de nincs megfelelő bizonyíték, illetve ezen eset ellenkezője, amikor a terhelt terhére szólnak a bizonyítékok, de a bíró nem véli bűnösnek a vádlottat). Az előadó e ponton a Bárd Károly által megfogalmazottakra hivatkozott; arra, hogy ilyenkor működésbe lép a *kompromisszum-elv* a büntetés kiszabás és a felmentés opciója között. (Példán keresztül szemléltetve: ha nem lehet biztos a döntéshozó abban, vajon a terhelt elkövette-e a cselekményt, akkor könnyen megesik, hogy úgy dönt: az alkalmazandó jogkövetkezmény legyen például felfüggesztett szabadságvesztés.) Ez azonban (ti. ha a bíró azért szabna ki „csak” felfüggesztett szabadságvesztést, hogy ezzel kompenzálja a bűnösséggel kap-

csolatos bizonytalanságát) – mind az előadó, mind Bárd Károly értelmezése szerint negatív fejlemény. Ha ugyanis bizonytalan, akkor mentse fel a vádlottat.

Bencze Mátyás előadása a szakmabeliek, az egyetemi oktatók és hallgatók számára egyaránt értékkel bír. S hogy mi is lehet az előadás „üzenete”? Bencze Mátyás szavaival élve, akármilyen is történjék, a bíró szeme előtt mindig ott kell lebegnie egy fontos törvényszerűségnek, melyet sosem felejtethet el: úgy kell döntenie, hogy mindig hű maradjon a hivatásához. Ez a jó tanács pedig, ha belegondolunk, nem csak a bírói hivatásra vonatkoztatható, hanem minden jogász pályára nézve megfontolandó.

Az összefoglalót készítette:

Pődör Lea